

UTICAJ LJUDSKE BEZBEDNOSTI NA EKONOMIJU AVGANISTANA

Hatidža Beriša i Igor Barišić
Ministarstvo odbrane Republike Srbije
Mile Rakić
Institut za političke studije, Beograd

U radu se analizira koncept ljudske bezbednosti radi preciznijeg određenja njegove prirode i ocene praktične upotrebljivosti ovog koncepta u slučaju urušenih i propalih država. Predstavljena su različita viđenja ljudske bezbednosti, pre svega kao analitičkog koncepta, a zatim i kao političke agende. Nastojala se pronaći definicija koja bi omogućila njegovu dalju operacionalizaciju u praksi. Analizira se manjkavost realističko-neoliberalnog pristupa procesu rekonstrukcije i izgradnje države sa aspekta zanemarivanja ljudske bezbednosti. Naučni značaj rada ogleda se u pokušaju da se kroz drugačiji ljudski centrirani pristup bezbednosti analiziraju veze i odnosi kriminalizovane ekonomije, strategija međunarodne zajednice u suzbijanju kriminalnih ekonomskih aktivnosti i ekonomske bezbednosti pojedinca u urušenim i propalim državama.

Ključne reči: *Avganistan, ljudska bezbednost, bezbednost, koncept, urušena država, propala država*

Ljudska bezbednost kao alternativni bezbednosni koncept

Završetkom hladnog rata, implozijom Sovjetskog Saveza i ubrzavanjem procesa globalizacije, nastale su suštinske promene u bezbednosnoj arhitekturi međunarodnog sistema. Uticaj država je oslabio, a nedržavne transnacionalne, međunarodne i regionalne institucije i organizacije postali su relevantni akteri u međunarodnim odnosima. Priroda i percepcija pretnji se promenila. Promena sa polarizovanog na globalizovano okruženje umanjila je rizik od globalnog sukoba i međudržavnih konflikata.

S druge strane, međunarodna zajednica se suočila sa narastajućom plimom unutardržavnih sukoba i etničkih konflikata, masovnim migracijama i prisilnim iseljavanjima, ekspanzijom terorizma i organizovanog kriminala, sve većim socijalnim raslojavanjima i širenjem ekstremnog siromaštva, marginalizacijom grupa i zajednica, degradacijom životne sredine, pojavom novih zaraznih i smrtonosnih bolesti. Opasnost od njihovog preliivanja, u uslovima globalne bezbednosne međuzavisnosti, naterala je međunarodnu zajednicu da se fokusira na ove, ranije marginalizovane, izazove, rizike i pretnje. Istovremeno, politički pritisak za iznalaženjem praktičnih rešenja i strateških odgovora na pomenute izazove, rizike i pretnje, nametnuo je potrebu za preispitivanjem klasičnog, državocentričnog koncepta bezbednosti, što je na kraju dovelo do njegovog proširivanja i produblivanja.

Horizontalno proširivanje koncepta bezbednosti, u analitičkom pogledu, uvelo je u razmatranje mnogo širi opseg izazova, rizika i pretnji, dominantno nevojne prirode, usmerenih na podpiranje političke, ekonomske, socijalne i ekološke dimenzije bezbednosti referentnih objekata. S druge strane, produbljivanjem koncepta bezbednosti, u bezbednosnu agendu uključen je čitav niz nedržavnih aktera i referentnih objekata, kao što su međunarodne i transnacionalne organizacije, pa čak i čitava međunarodna zajednica i globalno društvo u celini, ali i lokalne zajednice, grupe ljudi sa zajedničkim etničkim, religioznim i ideološkim karakteristikama, pa i pojedinci.

Koncept ljudske bezbednosti je logički nastavak alternativnih bezbednosnih koncepta proisteklih iz kritičkih studija bezbednosti, socijalnog konstruktivizma i Kopenhagenske škole studija bezbednosti.¹ Predstavlja izraz potrebe da se odgovori na velike promene u globalnom bezbednosnom okruženju i povećanu bezbednosnu međuzavisnost države i pojedinca. U osnovi, „...ideja ljudske bezbednosti je pokušaj da se konceptualizuje izmenjena priroda bezbednosti”.² Osnovna zamisao da ljudska bezbednost treba da: „...upotpunjuje državnu bezbednost, unapređuje ljudska prava i ojačava ljudski razvoj”,³ pokazuje da je koncept ljudske bezbednosti mnogo sveobuhvatniji nego drugi bezbednosni koncepti. Zamišljen je kao povezujući koncept, sa ciljem da naglasi međuzavisnost razvoja, bezbednosti i ljudskih prava i ponudi alternativni odgovor na bezbednosne pretnje, odgovor čija se suština sastoji ne samo u primeni vojne sile, već u sprovođenju adekvatne spoljne i razvojne politike.⁴ „Ne samo da razvoj, bezbednost i ljudska prava predstavljaju imperativ, već se međusobno ojačavaju. Ove veze su samo ojačale u našem dobu brzog tehnološkog napretka, povećane ekonomske međuzavisnosti, globalizacije i dramatičnih geopolitičkih promena”.⁵

Koncept ljudske bezbednosti, u teorijskom smislu, predstavlja paradigmatiku promenu od „Nacionalne bezbednosti” ka „Ljudskoj bezbednosti”, što podrazumeva promenu referentnih objekata, promenu vrednosti koje treba štiti, promenu u percepciji bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, kao i promenu u političkim agendama i bezbednosnim strategijama. Određivanjem pojedinca kao referentnog objekta bezbednosti, koncept ljudske bezbednosti nije ukinuo bezbednost države. Država je i dalje ostala osnovni garant ljudske bezbednosti, pri čemu se njena uloga redefinisala u smislu veće odgovornosti za bezbednost svojih stanovnika. Istovremeno, ovaj koncept menja sam status pojedinca, koji više nije podređen državi već je podjednako značajan subjekt i akter u međunarodnim odnosima.

¹ Više o odnosu ljudske bezbednosti i ostalih bezbednosnih koncepta vidi u: ShahrbanoouTadjbakhsh, AnuradhaM. Chenoy, „3. A paradigm shift in securitystudies?”, *Human Security: Concepts and Implications*, 2007, New York, Routledge-Taylor & Francis Group, Routledge Advances in International Relations and Global Politics, pp. 72-97.

² Marlies Glasius, Mary Kaldor, „Individuals First: A Human Security Strategy for the European Union”, *InternationalPolitics and Society* 1, 2005, p. 66.

³ Commission on Human Security, *Human Security Now* (Final Report of the Commission on Human Security), 2003, p. 2, <http://www.humansecurity-chs.org/finalreport/English/FinalReport.pdf>, Internet 09/07/2010.

⁴ „Koncept bezbednosti mora da se promeni – od isključivog naglaska na nacionalnoj bezbednosti ka mnogo većem značaju bezbednosti ljudi, od bezbednosti koja se postiže uz pomoć naoružanja do bezbednosti koja se postiže putem ljudskog razvoja, od bezbednosti teritorije do bezbednosti hrane, zaposlenja i životne okoline” UNDP, *Human Development Report 1993*, New York: Oxford University Press, 1993, p. 2.

⁵ Kofi Annan, *In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All*, 2005, Report of the Secretary-General, General Assembly – Fifty-ninth session, United Nations, A/59/2005, Paragraph 16. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf>, Internet, 10/07/2010.

Ljudska bezbednost fokusirana je na pojedince i ljude, ali i na univerzalne vrednosti i ciljeve kao što su dostojanstvo, pravičnost i solidarnost. Time što je usredsređen na dobrobit i dostojanstvo pojedinca, koncept ljudske bezbednosti razmatra pretnje koje prevazilaze okvire nasilja, što obuhvata mnoštvo drugih pretnji.

Uglavnom, ovaj pristup identifikuje direktne i indirektne pretnje. Direktne pretnje koje su namerno orkestrirane su, na primer, genocid i narkokriminal. Indirektne pretnje mogu biti one koje nastaju nenamerno (posredne), kao posledica strukturnih anomalija u državnom sistemu, kao što je npr. neinvestiranje u ključne socio-ekonomske sektore, kao što je obrazovanje i zdravstvena zaštita. Isto tako, pored strukturnih pretnji koje najčešće potiču od samih država, koncept ljudske bezbednosti analizira i nestrukturne pretnje, kao što je nasilje koje je nastalo zbog nestašice životnih resursa, usled migracije stanovništva, prirodnih katastrofa i slično.⁶

Ljudska bezbednost kao analitički koncept, pored procene objektivnih, merljivih elemenata, kao što su nedovoljni prihod, hronična nezaposlenost, slab pristup zdravstvenoj zaštiti i kvalitetnom obrazovanju, uključuje u analizu i subjektivne percepcije pojedinca, kao što je nesposobnost da se kontroliše sopstvena sudbina, gubitak dostojanstva, strah od kriminala i nasilnog sukoba i drugih subjektivnih doživljaja nebezbednosti.⁷

Ljudska bezbednost, kao analitički koncept, ne objašnjava pretnje, ali naglašava i istražuje njihovu međusobnu povezanost i uzajamnu zavisnost. Pretnje mogu biti uzajamno povezane i kao takve mogu stvoriti domino efekat, odnosno mogu se prenositi iz jedne u drugu dimenziju ljudske bezbednosti (npr. siromaštvo može prouzrokovati deficit u hrani, a nedostatak hrane može dovesti do zdravstvene nebezbednosti). S druge strane, pretnje se mogu prostorno širiti, odnosno prenositi sa lokalnog na nacionalni i regionalni nivo, pa čak mogu ispoljiti svoj uticaj i na globalnom nivou (npr. globalna ekonomska kriza).⁸ Uzajamno su zavisne, jer se u svom delovanju najčešće međusobno ojačavaju, tako da mogu evoluirati u vrlo opasnu spiralu uzroka i posledica.⁹

Ljudska bezbednost kao analitički koncept naglašava ideju da: „sve pretnje, akteri, instrumenti i potencijalna rešenja izazova, ... su duboko međusobno povezana i uzajamno zavisna u globalnom kontekstu u kojem nacionalne granice i suverenost su izgubili mnogo od svoje relevantnosti”.¹⁰

U osnovi, ljudska bezbednost uključuje ne samo fizičku bezbednost, već i bezbedan pristup zaposlenju, slobodnu participaciju u političkom procesu, život u bezbednom okruženju i druge univerzalne slobode i prava pojedinca. Prema tome, ljudska bezbednost zahteva dugoročna politička rešenja i strategije zasnovane na podsticaju razvoja i promociji ljudskih prava.

⁶ Shahrbanou Tadjibakhsh, Anuradha Chenoy, *Human Security: Concepts and Implications*, New York, Rutledge-Taylor & Francis Group, 2007, p. 14.

⁷ Isto, p. 14.

⁸ Isto, p. 17.

⁹ Vidi: Nef, Jorge, *Human Security and Mutual Vulnerability The Global Political Economy of Development and Underdevelopment*, 1999, Ottawa, 2nd edition, International ResearchDevelopment Centre, <http://idl-bnc.idrc.ca/dspace/bitstream/10625/21995/5/113690.pdf>, Internet 15/04/2011.

¹⁰ Shahrbanou Tadjibakhsh and Anuradha Chenoy, *Human Security: Concepts and Implications*, New York: Rutledge-Taylor & Francis Group, 2007, p. 18.

Definitivno, ljudska bezbednost predstavlja etički i metodološki raskid sa postojećim konceptom državocentrične bezbednosti u međunarodnim odnosima.¹¹ Suština etičkog raskida sadržana je u činjenici da ljudska bezbednost daje prioritet bezbednosti pojedinca u odnosu na bezbednost države, čime postavlja moralni – etički izazov realizmu, odnosno tradicionalnom konceptu bezbednosti. Istovremeno, predlaže uvođenje novih univerzalnih vrednosti u koncept bezbednosti, odnosno za poštovanje osnovnih ljudskih prava, dostojanstva, vladavine prava i dobrog upravljanja.¹² S druge strane, ljudska bezbednost predstavlja i metodološki raskid sa klasičnim konceptom bezbednosti, jer zastupa stanovište da je najbolja strategija za dostizanje nacionalne, međunarodne i globalne bezbednosti upravo unapređenje ljudske bezbednosti: „... bezbednost ljudi nije samo etički imperativ, to je najbolja strategija za bezbednost države i međunarodnog sistema”.¹³ Zbog toga koncept ljudske bezbednosti promoviše ljudski centrirane strategije koje omogućavaju aktivno učešće pojedinca u unapređenju bezbednosti na svim nivoima.

Očito da ljudska bezbednost, kao analitički koncept, zahteva suštinske promene o načinu promišljanja bezbednosti. To nije samo koncept koji pojedinca stavlja u centar konstelacije pretnji, aktera i strategija već ga tretira i kao podjednako važnog subjekta i aktera u međunarodnim odnosima. U odnosu na tradicionalni koncept bezbednosti fokusira se na izazove, rizike i pretnje koji prevashodno utiču na opstanak, kvalitet života i dobro stanje pojedinca. Takva promena u bezbednosnoj percepciji zahteva i promenu u strategijama za prevazilaženje izazova, minimizaciju rizika i neutralisanje pretnji, s obzirom na to da se njihov uticaj drugačije odražava na bezbednost pojedinca nego na bezbednost države. Međutim, da bi navedena promena bila adekvatna, potrebno je prethodno odrediti koje univerzalne vrednosti su značajne za pojedinca, a koje ugrožavaju određeni izazovi, rizici i pretnje. Odgovor na ovo vrlo kompleksno pitanje svodi se na određenje sadržaja koncepta ljudske bezbednosti.

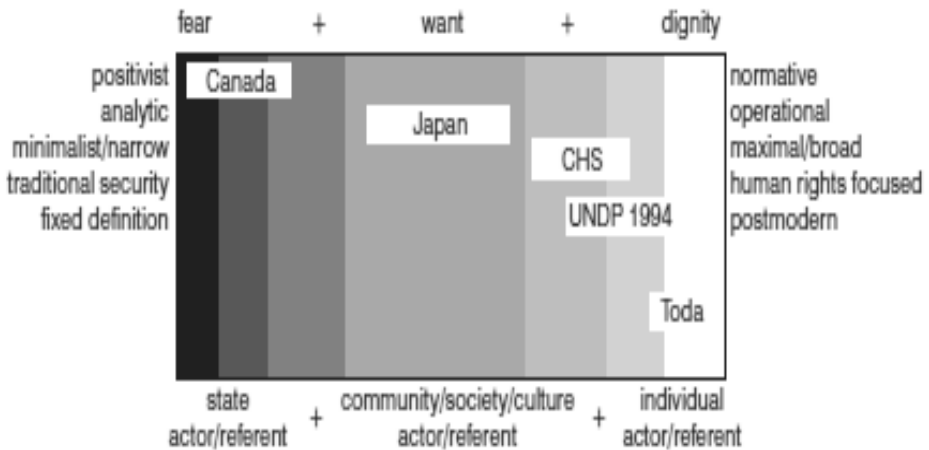
Ljudska bezbednost – između naučnog koncepta i političke agende

Uprkos jasnim naporima i aktivnom angažmanu mnogih teoretičara i praktičara međunarodnih odnosa, ljudska bezbednost (ni kao koncept, ni kao politička agenda) nema definiciju oko koje je postignut jasan konsenzus. Mnoge međunarodne, političke i naučne organizacije i institucije, države i pojedinci kreirali su različite definicije ljudske bezbednosti – od uskog termina limitiranog samo na nasilje i fizičku bezbednost pojedinca, do širokih sveobuhvatnih definicija koje povezuju tradicionalnu bezbednost, razvoj i ljudska prava (odnos sadržaja pomenutih definicija i postojećih pristupa bezbednosti može se jasnije videti na grafičkom prikazu koji sledi).

¹¹ Isto, p. 20.

¹² Detaljnije u: Shahrbanou Tadjbakhsh, Anuradha M. Chenoy, *Human Security: Concepts and Implications*, 2007, New York, Routledge-Taylor & Francis Group, Routledge Advances in International Relations and Global Politics, pp. 20-21.

¹³ Shahrbanou Tadjbakhsh, Anuradha M. Chenoy, *Human Security: Concepts and Implications*, 2007, New York, Routledge-Taylor & Francis Group, Routledge Advances in International Relations and Global Politics, p. 21.

Slika 1 – Međusobni odnos poznatijih definicija ljudske bezbednosti¹⁴

Pomenuta viđenja ljudske bezbednosti uslovno se mogu podeliti na dva glavna pristupa¹⁵ – minimalistički i maksimalistički.

1. Minimalistički pristup ljudskoj bezbednosti ograničava se na „slobodu od straha”.¹⁶ Težišno je usmeren ka zaštiti fizičkog integriteta pojedinca od direktnih pretnji zadovoljenju njegovih osnovnih potreba. Njegovi zastupnici prevashodno se bave analizom direktnih pretnji bezbednosti pojedinca i njegovom fizičkom integritetu: oružanim sukobima, kršenju ljudskih prava, javnoj nebezbednosti i organizovanom kriminalu. Ovaj pristup favorizuju pojedine države kao što su Kanada i Norveška, određena međunarodna *ad-hoc* tela, poput Komisije za intervenciju i državni suverenitet,¹⁷ kao i pojedini teoretičari ljudske bezbednosti,¹⁸ zbog svoje jednostavnosti, analitičkog kvaliteta i primenljivosti u praktičnoj politici.

2. Maksimalistički pristup ljudskoj bezbednosti, pored „slobode od straha”, obuhvata i „slobodu od uskraćenosti”¹⁹ i „slobodu za život u dostojanstvu”.²⁰ Ovaj pristup prihvatili su

¹⁴ Preuzeto iz: Shahrbano Tadjbakhsh, Anuradha M. Cheno, *Human Security: Concepts and Implications*, 2007, New York, Routledge-Taylor & Francis Group, Routledge Advances in International Relations and Global Politics, p. 47.

¹⁵ Više u: Peter Stoett, *Human and Global Security: An Exploration of Terms*, 2000, Toronto, University of Toronto Press.

¹⁶ UNDP, *Human Development Report*, 1994, New York, Oxford University Press, 1994, p. 3.

¹⁷ International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect*, 2001, <http://www.iciss.ca/report2-en.asp>, Internet 09/07/2010.

¹⁸ Vidi: Andrew Mack, “A Signifier of Shared Values”, Keith Krause, „The Key to a Powerful Agenda, if Properly Defined”, Keith Macfarlane, „A Useful Concept that Risks Losing Its Political Saliency”, in Peter Burgess and Thaylor Owen (eds), „What is Human Security?” *Comments by 21 authors*, 2004, Special Issue of *Security Dialogue*, 35(Sept.), pp. 366-369, i vidi: Gary King, Christopher Murray, „Rethinking HS”, *Political Science Quarterly*, 2001–2, 116(4). <http://gking.harvard.edu/files/hs.pdf>, Internet 19/04/2011.

¹⁹ UNDP, *Human Development Report*, 1994, New York, Oxford University Press, 1994, p. 3.

²⁰ Kofi Annan, *In larger freedom: towards development, security and human rights for all*, Report of the Secretary-General, New York, 2005,

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf>, Internet, 10/07/2010

Program za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP), Mreža ljudske bezbednosti (Human Security Network),²¹ vlada Japana, Komisija o ljudskoj bezbednosti,²² kao i veća grupa teoretičara ljudske bezbednosti.²³ Za razliku od prethodnog pristupa, razmatra direktne, ali i indirektno pretnje, bilo objektivne ili subjektivne prirode, koje polaze od tradicionalnog razumevanja nebezbednosti, nerazvijenosti ili kršenja ljudskih prava. Zastupnici ovog pristupa insistiraju na primeni holističkog pristupa u iznalaženju integrisanih rešenja za sva sporna pitanja koja utiču na svakodnevni život pojedinca. Očigledno je da rezultat dosadašnjeg razvoja koncepta ljudske bezbednosti predstavlja hibrid mnoštva različitih ideja, deklaracija, izveštaja, analiza i kritika koje je često vrlo teško konceptualno pomiriti. U domenu teorije, ljudska bezbednost je tumačena različito: kao nova teorija ili koncept, kao polazna analitička tačka, kao pogled na svet, kao politička agenda, kao politički okvir, čak i kao nova bezbednosna paradigma. Gotovo svaki zastupnik koncepta ljudske bezbednosti ima svoju definiciju, opravdavajući time kritike da: „...sadržaj ljudske bezbednosti zavisi od stanovišta posmatrača”.²⁴ Mešavina različitih interesa mnogobrojnih međunarodnih organizacija i institucija, regionalnih tela, nacionalnih država, aktivista, naučnika i političkih analitičara onemogućila je postizanje konsenzusa kada je u pitanju definisanje ljudske bezbednosti.

Upravo zbog takve situacije, koncept ljudske bezbednosti često je kritikovan, da je neodređen i nedorečen, bez analitičke i praktične upotrebljivosti,²⁵ da je, u teorijskom smislu, toliko širok da uključuje sve i ništa,²⁶ a da je sa aspekta političke opravdanosti, uvijeni izgovor razvijenih država sa zapada za otpočinjanje „pravednih ratova i intervencija” u slabim i „odmetnutim” državama.

Bez ulaženja u teorijske i praktične rasprave o političkoj i naučnoj utemeljenosti pomenutih kritika,²⁷ možemo se složiti sa konstatacijom istaknutog francuskog politikologa Šarbanou Tadžbakš (Shahrbanou Tadjbakhsh) da je koncept ljudske bezbednosti, sa političke i intelektualne tačke gledišta, sve, samo ne neutralan.²⁸

Razlozi nemogućnosti iznalaženja opšteprihvaćene, naučno zasnovane i vrednosno neutralne definicije ljudske bezbednosti su političke i naučne prirode. Sa političkog stanovišta

²¹ Mrežu ljudske bezbednosti formiralo je 13 zemalja: Austrija, Kanada, Čile, Kostarika, Grčka, Irska, Jordan, Mali, Holandija, Norveška, Švajcarska, Slovenija i Tajland, sa Južnom Afrikom kao posmatračem.

²² Commission on Human Security, *Human Security Now* (Final Report of the Commission on Human Security), 2003, <http://www.humansecurity-chs.org/finalreport/English/FinalReport.pdf>, Internet 09/07/2010.

²³ Ramesh Thakur, „A Political Worldview”, Peter Uvin, „A Field of Overlaps and Interactions”, Osler Hampson, „A Concept in Need of a Global Policy Response”, Jennifer Leanning, „Psychosocial Well-Being over Time”, Amitav Acharya, „A Holistic Paradigm”, in Peter Burgess and Thaylor Owen (eds), „What is Human Security?” *Comments by 21 authors*, 2004, Special Issue of *Security Dialogue*, 35 (Sept.), pp. 348-355.

²⁴ Roland Paris, „Still an Inscrutable Concept”, in P. Burgess and T. Owen (eds), „What is Human Security?” *Comments by 21 authors*, 2004, Special Issue of *Security Dialogue*, 35 (Sept.), pp. 370-372.

²⁵ Vidi Barry Buzan, „A Reductionist, Idealistic Notion that Adds Little Analytical Value”, in P. Burgess and T. Owen (eds), „What is Human Security?” *Comments by 21 authors*, 2004, Special Issue of *Security Dialogue*, 35 (Sept.), pp. 369-70.

²⁶ „Još uopštenije, ukoliko ljudska bezbednost znači skoro sve, onda u stvari ne znači ništa.” Roland Paris, „Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?”, *International Security*, Vol. 26, No. 2 (Fall 2001), p. 93.

²⁷ Više o kritikama koncepta ljudske bezbednosti vidi u: Shahrbanou Tadjbakhsh, Anuradha M. Chenoy, *Human Security: Concepts and Implications*, 2007, New York, Routledge-Taylor&Francis Group, Routledge Advances in International Relations and Global Politics, pp. 57-68.

²⁸ Shahrbanou Tadjbakhsh, Anuradha M. Chenoy, *Human Security: Concepts and Implications*, 2007, New York, Routledge-Taylor & Francis Group, Routledge Advances in International Relations and Global Politics, p. 11.

problem nedefinisanosti ljudske bezbednosti, kao koncepta, zasnovan je na različitosti interesa zastupnika ljudske bezbednosti. „Zato što implicira nove odgovornosti, definisanje ljudske bezbednosti postalo je pitanje moći različitih aktera, svaki od njih prilagođavajući ili kritikujući svoju definiciju u skladu sa sopstvenim interesima i strahovima”.²⁹

Sa naučne tačke gledišta, osnovni problem zbog kojeg nije moguće dati jedinstvenu definiciju koncepta ljudske bezbednosti nalazi se u samoj suštini definicije bezbednosti. Po Arnoldu Volfersu (Arnold Wolfers): „Bezbednost, u objektivnom smislu, odmerava odsustvo pretnji za stečene vrednosti, dok u subjektivnom ona odmerava odsustvo straha da te vrednosti mogu biti napadnute”.³⁰ U praksi, pojmovi „bezbednosti” i „nebezbednosti” imaju relativna značenja u različitim kontekstima. Za neke nebezbednost dolazi od iznenadnog gubitka zagarantovanog pristupa zaposlenju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, obrazovanju, dok za druge potiče od narušavanja ljudskih prava, ekstremizma, domaćeg nasilja, širenja konflikata, raseljavanja i drugih pretnji slične prirode.³¹

Jasno je da bezbednost, u najopštijem smislu, a sami tim i ljudska bezbednost, pored objektivne komponente, sadrži i subjektivni, socijalno konstruisani element, čija vrednost zavisi od toga da li je stvar, proces ili pojava shvaćena kao „egzistencijalna pretnja” referentnom objektu.³² Upravo od subjektivne komponente bezbednosti koja se može definisati kao: „Stanje zaštićenosti ili neizloženosti od opasnosti, sigurnost... Sloboda od brige, uznemirenosti ili strahovanja; osećanje sigurnosti ili sloboda odsutnosti od opasnosti”,³³ odnosno „osećanja” bezbednosti zavisi kako će bezbednost biti percipirana, bilo od subjekta, bilo od referentnog objekta bezbednosti.

Prema stanovištu određenih zastupnika ljudske bezbednosti,³⁴ u pozadini pomenutih pristupa nalazi se debata o potrebi za uspostavljanjem vrednosnih pragova – graničnih vrednosti, ispod kojih opstanak, dobrobit i dostojanstvo ne mogu biti tolerisani. Međutim, identifikovanje tih graničnih vrednosti nije jednostavan zadatak. Mnogi prihvataju mogućnost postojanja univerzalnih i objektivnih standarda kao minimuma za dostizanje, ali oni, bar do sada, nisu viđeni u praksi. Bezbednost na bilo kojem nivou uvek će ostati deo subjektivnog osećaja, a granične vrednosti će biti drugačije u različitim kulturama, vremenima i mestima.

²⁹ Shahrbanou Tadjbakhsh, Anuradha M. Chenoy, *Human Security: Concepts and Implications*, 2007, New York, Routledge-Taylor & Francis Group, Routledge Advances in International Relations and Global Politics, p. 23.

³⁰ Wolfers, Arnold: 'National Security as an Ambiguous Symbol', *Discord and Collaboration. Essays on International Politics*, 1962, Baltimore, John Hopkins University Press, p. 150.

³¹ „... bezbednost za farmera u dolini Kašmira su sredstva za život koje on dobije od prodaje svojih useva, ali ova forma bezbednosti je drugačija od 'bezbednosnih' interesa Pakistana i Indije koje žele da budu nuklearne sile. Za učitelja u Džalalabadu u Avganistanu, bezbednost je mogućnost da obrazuje svoju decu i da investira u izgradnju svoje kuće, uverenje da to malo što imam neću biti oduzeto sutra – sasvim drugačija stvar od straha koalicionih trupa u Paktici od samoubilačkih napada ili ponovnog pojavljivanja Talibana ili Al Kaide”. Shahrbanou Tadjbakhsh, Anuradha M. Chenoy, *Human Security: Concepts and Implications*, 2007, New York, Routledge-Taylor & Francis Group, Routledge Advances in International Relations and Global Politics, p. 10.

³² Barry Buzan, Jap de Wilde, Ole Weaver, *Security- A New Framework of Analysis*, 1998, Boulder, CO: Lynne Rienner. p. 5.

³³ OxfordDictionary Online, *English Dictionary*, http://oxforddictionaries.com/view/entry/m_en_gb0748730#m_en_gb0748730, Internet 21/04/2011.

³⁴ Shahrbanou Tadjbakhsh, Anuradha M. Chenoy, Jennifer Leanning, Amitav Acharya, Thaylor Owen, Peter Burgess, kao i ostali zastupnici šire definicije ljudske bezbednosti.

Mogući odgovor na problem određenja graničnih vrednosti dao je Tejlor Owen (Taylor Owen) u svom konceptu vrednosnih pragova – graničnih vrednosti.³⁵ Suština ovog pristupa zasnovana je na ideji da se klasifikacija bezbednosnih pretnji vrši na osnovu težine posledica koje uzrokuju, pre nego uzroka same pretnje. Takav pristup, sa jedne strane, omogućava razmatranje širokog spektra pretnji, a s druge strane sprečava da se određene pojave i procesi, koji u izvesnoj meri utiču na dobro stanje i dostojanstvo pojedinca, ali ga egzistencijalno ne ugrožavaju, tretiraju kao bezbednosno pitanje. Prema Ovenu, odgovornost za određivanje graničnih vrednosti nalazi se na državi i društvu, odnosno međunarodnoj zajednici, ukoliko sama država, svojim delovanjem, ugrožava pomenute vrednosti. Prema tome, problem određivanja graničnih vrednosti predstavlja političko pitanje, a nacionalni i međunarodni akteri odgovorni su za ljudsku bezbednost kao javno dobro.

U tom kontekstu ljudska bezbednost, smatra Owen, treba da predstavlja set određenih vrednosnih pragova – graničnih vrednosti, koje će biti određene na sličan način na koji je Komisija za intervenciju i državni suverenitet³⁶ odredila kriterijume za intervenciju međunarodne zajednice u slučajevima masovnog i teškog kršenja ljudskih prava.

U okviru ovog pristupa Owen predlaže sledeću definiciju ljudske bezbednosti: „... ljudska bezbednost je zaštita vitalnog jezgra svih ljudskih života od delovanja kritičnih i sveobuhvatnih ekoloških, ekonomskih, nutritivnih, zdravstvenih, personalnih i političkih pretnji”.³⁷ Prvi deo ove definicije preuzet je iz definicije Komisije o ljudskoj bezbednosti.³⁸ Korišćenjem pojma „vitalnog jezgra” Owen je jasno razgraničio ljudsku bezbednost od ljudskog razvoja, dok je upotrebom termina „svi ljudski životi” precizno odredio referentni objekat – pojedinca kao univerzalnu kategoriju. Istovremeno, ograničavanjem na „kritične i sveobuhvatne pretnje” uspostavio je relativno jasne kriterijume (težina posledica, hitnost i obim) koji omogućavaju izdvajanje samo onih pretnji koji ozbiljno ugrožavaju život i opstanak pojedinca. U drugom delu definicije, izdvajanjem kategorija pretnji, odnosno svrstavanjem svih pretnji po ljudsku bezbednost u šest glavnih grupa, Owen je pokušao da ublaži nedostatak analitičke upotrebljivosti i slabe praktične primenljivosti ljudske bezbednosti kao koncepta.

Ovenov pristup predstavlja značajan pomak u „pomirenju” minimalističkog i maksimalističkog pristupa ljudskoj bezbednosti. Pored pretnji po fizičku bezbednost, ovaj pristup obuhvata i pretnje koje ugrožavaju druge dimenzije ljudske bezbednosti. Sa druge strane, razmatra samo one pretnje koje egzistencijalno ugrožavaju pojedinca. Pored toga, Owenov pristup je znatno fleksibilniji od prethodnih, jer prihvata subjektivnost vrednosnih pragova – graničnih vrednosti ljudske bezbednosti, odnosno njihovo variranje, zavisno od društvenih okolnosti i vremena u kojem nastaju.

³⁵ Taylor Owen, „Human Security - Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition”, *Security Dialogue*, 2004; No. 35; p 383, <http://sdi.sagepub.com/cgi/content/abstract/35/3/373>, Internet 05/05/2011.

³⁶ International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect*, 2001, <http://www.iciss.ca/report2-en.asp>, Internet 09/07/2010.

³⁷ „... human security is the protection of the vital core of all human lives from critical and pervasive environmental, economic, food, health, personal and political threats.” - Taylor Owen, „Human Security - Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition”, *Security Dialogue*, 2004, No. 35, p 383, <http://sdi.sagepub.com/cgi/content/abstract/35/3/373>, Internet 05/05/2011.

³⁸ „The Commission on Human Security’s definition of human security: to protect the vital core of all human lives in ways that enhance human freedoms and human fulfillment.” Commission on Human Security, *Human Security Now* (Final Report of the Commission on Human Security), 2003, p. 4, <http://www.humansecurity-chs.org/finalreport/English/FinalReport.pdf>, Internet 09/07/2010.

Očigledno da određivanje vrednosnih pragova – graničnih vrednosti ljudske bezbednosti, u velikoj meri zavisi od percepcije bezbednosti koju država, društvo ili međunarodna zajednica, ali i pojedinac, imaju u određenoj situaciji, kao i od njihove subjektivnosti u identifikaciji rizika koje prelaze pomenute vrednosne pragove – granične vrednosti, određivanju prioriteta i iznalaženju načina kako da se sa suoče sa pomenutim rizicima. U tom kontekstu, Šarbanou Tadžbakš predlaže, podržavajući Ovenov pristup, da ljudsku bezbednost treba redefinisati kao subjektivni doživljaj, odnosno treba priznati ovu nepremostivu prepreku subjektivnosti, karakterističnu za društvene nauke i prihvatiti ljudsku bezbednost kao koncept u pokretu koji je kreiran da neprestano prati dinamiku promena u sve mobilnijem svetu.³⁹ Time što ne bi imao usku i jasno određenu definiciju, koncept ljudske bezbednosti ostao bi dovoljno fleksibilan da bi mogao da se razvija u pravcu boljeg razumevanja međuzavisnosti mnoštva različitih faktora koji zajedno prouzrokuju pojavu nebezbednosti pojedinca.

Bez obzira na teorijsku neodređenost, preširoki obim i proizvoljnost, koncept ljudske bezbednosti se, po svemu sudeći, odlikuje višedimenzionalnošću,⁴⁰ odnosno bezbednost pojedinca može se dostići samo ako su ostvarene sve dimenzije ljudske bezbednosti,⁴¹ odnosno bar njene suštinske komponente. Iako postoje različiti koncepti o sadržaju ljudske bezbednosti, značaju pojedinih elemenata i njihovoj međusobnoj uslovljenosti, stvoren je prilično jasan konsenzus među akterima koji se bave ljudskom bezbednošću da se suštinske komponente ljudske bezbednosti odnose na bezbednost ljudi od pretnji njihovom životu, zdravlju, sredstvima za život, ličnoj sigurnosti i ljudskom dostojanstvu. U svojoj suštini, ljudska bezbednost: „...označava bezbednost ljudi – njihovu fizičku sigurnost, njihovo ekonomsko i društveno blagostanje, poštovanje njihovog dostojanstva i vrednosti kao ljudskih bića, kao i zaštitu njihovih ljudskih prava i fundamentalnih sloboda”⁴²

Suštinske promene koje su se dogodile u bezbednosnoj arhitekturi međunarodnog sistema nakon završetka hladnog rata umanjile su rizik od nastanka sukoba globalnih razmera, kao i verovatnoću pojave većih međudržavnih konflikata. Međutim, narastajuća plima unutar državnih etničkih i verskih sukoba, masovne migracije stanovništva, globalna ekspanzija terorizma i organizovanog kriminala, produbljivanje jaza između bogatih i siromašnih i intenziviranje procesa marginalizacije pojedinih grupa i zajednica, nateralo je međunarodnu i naučnu zajednicu da preispita tradicionalnu percepciju bezbednosti u nastojanju da iznađe praktična rešenja i strateške odgovore na izmenjenu prirodu izazova, rizika i pretnji. Koncept ljudske bezbednosti predstavlja logički nastavak postojećih alternativnih bezbednosnih koncepta i izraz političke potrebe da se jasnije uspostavi veza između nacionalne – državne bezbednosti i bezbednosti pojedinca. U osnovi, koncept ljudske bezbednosti je zamišljen tako da: „... upotpunjuje državnu bezbednost, unapređuje ljudska prava i ojačava ljudski razvoj.”⁴³ Osmišljen je kao povezujući koncept, sa ciljem da omogući šire razmatranje i dublju analizu međuzavisnosti razvoja, bezbednosti i ljudskih prava.

³⁹ Shahrbanou Tadjbakhsh, Anuradha M. Chenoy, *Human Security: Concepts and Implications*, 2007, New York, Routledge-Taylor & Francis Group, Routledge Advances in International Relations and Global Politics, p. 70.

⁴⁰ „Koncept ljudske bezbednosti mora da uključi razmatranja o elementima koje sadrži, kao i o procesima na osnovu kojih se mogu ustanoviti potencijalni zahtevi za bezbednošću u različitim dimenzijama”, Elkir S., „Konceptualni okvir za ljudsku bezbednost”, *Ljudska bezbednost – zbornik tekstova*, Beograd, Fond za otvoreno društvo, 2006, str. 121.

⁴¹ Sabine Elkir, „Konceptualni okvir za ljudsku bezbednost”, *Ljudska bezbednost – zbornik tekstova*, Beograd, Fond za otvoreno društvo, 2006, str. 110.

⁴² International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect*, 2001, <http://www.iciss.ca/report2-en.asp#rights>, Internet 09/07/2010.

⁴³ Commission on Human Security, *Human Security Now (Final Report of the Commission on Human Security)*, 2003, p. 2, <http://www.humansecurity-chs.org/finalreport/English/FinalReport.pdf>, Internet 09/07/2010.

U teorijskom smislu, koncept ljudske bezbednosti predstavlja paradigmatiku promenu sa nacionalne na ljudsku bezbednost, pri čemu država i dalje ostaje garant bezbednosti pojedinca. Ovaj koncept takođe menja i sam status pojedinca, koji više nije podređen državi već je podjednako značajan subjekt i akter u međunarodnim odnosima. Ujedno, ljudska bezbednost je fokusirana na pojedince i ljude, ali i na univerzalne vrednosti i ciljeve, kao što su dostojanstvo, pravičnost i solidarnost. Time što je usredsređen na dobrobit i dostojanstvo pojedinca, koncept ljudske bezbednosti razmatra mnogo širi opseg pretnji koje prevazilaze okvire nasilja.

Kao analitički koncept, pored procene objektivnih, merljivih elemenata, ljudska bezbednost obuhvata i analizu subjektivnih percepcija pojedinca prema određenim izazovima, rizicima i pretnjama, pri čemu ih ne objašnjava, već naglašava i istražuje njihovu međusobnu povezanost i uzajamnu zavisnost. Istovremeno, ljudska bezbednost predstavlja etički raskid sa postojećim konceptom državocentrične bezbednosti u međunarodnim odnosima, dajući prioritet bezbednosti pojedinca u odnosu na bezbednost države, čime postavlja moralni – etički izazov realizmu, odnosno tradicionalnom konceptu bezbednosti. Takođe, predlaže uvođenje novih univerzalnih vrednosti u koncept bezbednosti, odnosno zalaže se za poštovanje osnovnih ljudskih prava, dostojanstva, vladavine prava i dobrog upravljanja.⁴⁴ S druge strane, ljudska bezbednost predstavlja i metodološki raskid sa klasičnim konceptom bezbednosti, jer zastupa stanovište da je upravo unapređenje ljudske bezbednosti najbolja strategija za dostizanje nacionalne, međunarodne i globalne bezbednosti.

Zaključak

Očigledno je da je ljudska bezbednost koncept koji pojedinca stavlja u centar konstelacije pretnji, aktera i strategija, da ga tretira kao podjednako važnog subjekta i aktera u međunarodnim odnosima, da se fokusira na izazove, rizike i pretnje koji prevashodno utiču na opstanak, kvalitet života i dobro stanje pojedinca, kao i da preferira strategije koje su više fokusirane na prevazilaženje izazova, minimizaciju rizika i neutralisanje pretnji na nenasilan način. Međutim, koncept ljudske bezbednosti, u savremenoj teoriji, a posebno u praksi, predstavlja skup mnoštva različitih ideja i konceptualnih zamisli koje je često vrlo teško pomiriti. U domenu teorije, ljudska bezbednost je tumačena različito: kao nova teorija ili koncept, kao polazna analitička tačka, kao pogled na svet, kao politička agenda, kao politički okvir, čak i kao nova bezbednosna paradigma. Različiti interesi mnogobrojnih međunarodnih organizacija i institucija, regionalnih tela, nacionalnih država, aktivista, naučnika i političkih analitičara onemogućili su postizanje konsenzusa kada je u pitanju definisanje ljudske bezbednosti.

Upravo zbog takve situacije koncept ljudske bezbednosti često je kritikovan. Govori se da je u teorijskom smislu neodređen i nedorečen, bez analitičke i praktične upotrebljivosti,⁴⁵ toliko širok da uključuje sve i ništa,⁴⁶ a da je sa političke i intelektualne tačke gle-

⁴⁴ Dataljnije vidi: Shahrbanou Tadjbakhsh, Anuradha M. Chenoy, *Human Security: Concepts and Implications*, 2007, New York, Routledge-Taylor & Francis Group, Routledge Advances in International Relations and Global Politics, pp. 20-21.

⁴⁵ Barry Buzan, „A Reductionist, Idealistic Notion that Adds Little Analytical Value”, in P. Burgess and T. Owen (eds), „What is Human Security?” Comments by 21 authors, 2004, Special Issue of *Security Dialogue*, 35 (Sept.), pp. 369–70.

dišta sve, samo ne vrednosno neutralan.⁴⁷ Razlozi zbog kojih je nemoguće iznaći opšte-prihvaćenu, naučno zasnovanu i vrednosno neutralnu definiciju ljudske bezbednosti su političke i naučne prirode. U kontekstu praktične politike: „... definisanje ljudske bezbednosti postalo je pitanje moći različitih aktera, svaki od njih prilagođavajući ili kritikujući svoju definiciju u skladu sa sopstvenim interesima i strahovima”,⁴⁸ dok se sa naučne tačke gledišta problem definisanja ljudske bezbednosti sveo na problem su-bjektivne prirode bezbednosti. Pojmovi „bezbednosti” i „nebezbednosti” imaju, u osnovi, relativna značenja u različitim kontekstima.

Može se zaključiti da ljudska bezbednost, pored objektivne komponente, sadrži i subjektivni, socijalno konstruisani element, čija vrednost zavisi od toga da li je stvar, proces ili pojava shvaćena – percipirana kao „egzistencijalna pretnja” referentnom objektu.⁴⁹

U pozadini navedenog problema o subjektivnosti ljudske bezbednosti nalazi se potreba za uspostavljanjem vrednosnih pragova – graničnih vrednosti, ispod kojih opstanak, dobrobit i dostojanstvo ne mogu biti tolerisani. Međutim, bezbednost, na bilo kojem nivou analize, uvek će ostati deo subjektivnog osećaja, a granične vrednosti biće drugačije u različitim kulturama, vremenima i različitim mestima. Kao jedno od mogućih rešenja ovog problema, a za potrebe ovog rada prihvaćena je Owenova definicija ljudske bezbednosti prema kojoj: „... ljudska bezbednost je zaštita vitalnog jezgra svih ljudskih života od delovanja kritičnih i sveobuhvatnih ekoloških, ekonomskih, nutritivnih, zdravstvenih, personalnih i političkih pretnji”.⁵⁰ Owenov pristup predstavlja značajan pomak u „pomirenju” minimalističkog i maksimalističkog pristupa ljudskoj bezbednosti, jer, sa jedne strane, osim pretnji po fizičku bezbednost, obuhvata i pretnje koje ugrožavaju druge dimenzije ljudske bezbednosti, ali razmatra samo one pretnje koje egzistencijalno ugrožavaju pojedinca. Ujedno, ovaj pristup prihvata subjektivnost vrednosnih pragova – graničnih vrednosti ljudske bezbednosti, odnosno njihovo variranje zavisno od društvenih okolnosti i vremena u kojem nastaju.

U urušenim i propalim državama,⁵¹ gde je ljudska nebezbednost naročito izražena, ozbiljni bezbednosni izazovi, rizici i pretnje proističu iz nedaća običnih ljudi u svakodnevn-

⁴⁶ „Još uopštenije, ukoliko ljudska bezbednost znači skoro sve, onda u stvari ne znači ništa. Roland Paris, „*Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?*”, *International Security*, Vol. 26, No. 2 (Fall 2001), p. 93.

⁴⁷ Shahrbanou Tadjbakhsh, Anuradha M. Chenoy, *Human Security: Concepts and Implications*, 2007, New York, Routledge-Taylor & Francis Group, Routledge Advances in International Relations and Global Politics, p. 11.

⁴⁸ Isto, p. 23.

⁴⁹ Barry Buzan, Jap de Wilde, Ole Weaver, *Security- A New Framework of Analysis*, 1998, Boulder, CO: Lynne Rienner. p. 5.

⁵⁰ „... human security is the protection of the vital core of all human lives from critical and pervasive environmental, economic, food, health, personal and political threats.” - Taylor Owen, “Human Security Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and aProposal for a Threshold-Based Definition”, *Security Dialogue*, 2004; No. 35; p 383, <http://sdi.sagepub.com/cgi/content/abstract/35/3/373>, Internet 05/05/2011.

⁵¹ U nauci o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti, ove države se najčešće imenuju kao urušene (eng. failed) – propale (eng. collapsed) države. Iako nema jasne definicije urušene – propale države, najčešće se radi o konfliktom razorenim, politički i socijalno duboko podeljenim društvima, sa devastiranom ekonomijom, gde su ključne pretnje po bezbednost društvenih grupa i pojedinaca najvećim delom posledica unutrašnje institucionalne slabosti i nesposobnosti same države da obavlja svoje osnovne funkcije. Više o ovom problemu vidi: William Zartman, “*Introduction: Posing the Problem of State Collapse*”, *Collapsed States: The Desintegration and Restoration of Legitimate Authority*, London, 1995, Colorado and Lynne Rienner Publishers; Robert I. Rotberg(ed.), “*Chapter One: The Failure and Collapse of Nation-States*”, *When States Fail*, 2003, Princeton, Princeton University Press).

nom životu.⁵² Zbog toga ljudska bezbednost, u kontekstu urušenih i propalih država, predstavlja zaštitu graničnih vrednosti „vitalnog jezgra” pojedinca od kritičkih i sveobuhvatnih pretnji. Imajući u vidu da se: „Prava i slobode u vitalnom jezgru odnose na opstanak, osnovne uslove života i osnovno dostojanstvo”,⁵³ „sloboda od straha”,⁵⁴ odnosno sloboda pojedinca od nasilja, „sloboda od uskraćenosti”⁵⁵ – sloboda pojedinca od siromaštva i „sloboda za život u dostojanstvu”⁵⁶ – sloboda dostojanstvenog života, čine osnovni sadržaj ljudske bezbednosti u urušenim i propalim državama. Pri tome sadržaj „vitalnog jezgra” zavisi od percepcije bezbednosti ljudi unutar određenog društvenog konteksta. „Šta ljudi smatraju 'vitalnim' – šta smatraju da je 'suština života' i 'suštinski važno' – različito je kod svakog pojedinca i svakog društva”.⁵⁷

Razlog neuspeha brojnih strategija i projekata izgradnje i rekonstrukcije urušenih i propalih država nalazi se upravo u favorizovanju veberovskog i neoliberalnog pristupa problemu urušavanja institucija države i njenih funkcija, odnosno daje se prioritet izgradnji nacionalne bezbednosti. Identifikujući državu kao ključnog subjekta u obezbeđenju političkih (javnih) dobara stanovništvu, svi praktični naponi međunarodne zajednice, u procesu post-konfliktne rekonstrukcije i izgradnje urušenih i propalih država, u velikoj meri su usmereni na jačanje uloge države u institucionalnom i funkcionalnom smislu.

U kontekstu Avganistana, ljudska bezbednost se, u teorijskom smislu, može shvatiti kao zaštita „vitalnog jezgra” njegovog stanovništva, odnosno pojedinca od kritičnih i sveobuhvatnih pretnji, pri čemu „vitalno jezgro” avganistanskog stanovništva predstavlja skup elementarnih ljudskih sloboda i ljudskih prava kojima se obezbeđuje opstanak, osnovna sredstva za život i osnovno dostojanstvo. Ekonomska dimenzija tog „vitalnog jezgra” predstavlja ključni element ljudske bezbednosti u Avganistanu.

Literatura

[1] Barry Buzan, Jap de Wilde, Ole Weaver, *Security- A New Framework of Analysis*, 1998, Boulder, CO: Lynne Rienner.

[2] Chambers, Robert, Conway Gordon, *Sustainable rural livelihoods: Practical concepts for the 21st century*, IDS Discussion Paper No. 296, 1991, Brighton, UK: Institute of Development Studies.

[3] Commission on Human Security, *Human Security Now (Final Report of the Commission on Human Security)*, 2003, <http://www.humansecurity-chs.org/finalreport/English/FinalReport.pdf>.

[4] International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect*, 2001, <http://www.iciss.ca/report2-en.asp>, Internet 09/07/2010.

⁵² UNDP, AFGHANISTAN, NATIONAL HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2004, Security with a Human Face- Challenges and Responsibilities, p. 6, <http://www.arab-hdr.org/publications/other/undp/hdr/2004/afghanistan-e.pdf>, Internet 13/02/2011.

⁵³ Sabina Alkire, “A Conceptual Framework for Human Security” (working paper presented in Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, CRISE Queen Elizabeth House, University of Oxford 2003), p. 3.

⁵⁴ UNDP, *Human Development Report*, 1994, New York, Oxford University Press, 1994, p. 3.

⁵⁵ UNDP, *Human Development Report*, 1994, New York, Oxford University Press, 1994, p. 3.

⁵⁶ Kofi Annan, *In larger freedom: towards development, security and human rights for all*, Report of the Secretary-General, New York, 2005, [http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf?OpenDocument) Internet, 10/07/2010.

⁵⁷ Commission on Human Security, *Human Security Now (Final Report of the Commission on Human Security)*, 2003, p. 4, <http://www.humansecurity-chs.org/finalreport/English/FinalReport.pdf>, Internet 09/07/2010.

- [5] Kofi Annan, *In larger freedom: towards development, security and human rights for all*, Report of the Secretary-General, New York, 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf>, Internet, 10/07/2010.
- [6] Marlies Glasius, Mary Kaldor, "Individuals First: A Human Security Strategy for the European Union", *International Politics and Society* 1, 2005.
- [7] Ministry of Agriculture, Irrigation and Livestock (MAIL), *Umbrella Document for the National Agricultural Development Framework*, Kabul, MAIL, 2009.
- [8] Nef, Jorge, *Human Security and Mutual Vulnerability The Global Political Economy of Development and Underdevelopment*, 1999, Ottawa, 2nd edition, International Research Development Centre, <http://idl-bnc.idrc.ca/dspace/bitstream/10625/21995/5/113690.pdf>, Internet 15/04/2011.
- [9] Office of the Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (SIGAR).
- [10] Oxford Dictionary Online, *English Dictionary*, http://oxforddictionaries.com/view/entry/m_en_gb0748730#m_en_gb0748730, Internet 21/04/2011.
- [11] Paula Kantor and Adam Pain, *Running Out of Options: Tracing Rural Afghan Livelihoods*, Kabul, Afghanistan Research and Evaluation Unit, January 2011.
- [12] Peter Burgess and Thaylor Owen (eds), "What is Human Security?" *Comments by 21 authors*, 2004, Special Issue of *Security Dialogue*, 35(Sept.).
- [13] Robert Holzmann and Valerie Kozel, "The Role of Social Risk Management in Development: A World Bank View," *IDS Bulletin* 38, no. 3, 2007.
- [14] Robert Kemp, "The District Delivery Program in Afghanistan: A Case Study in Organizational Challenges", *Small Wars Journal*, June 26, 2012, <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/the-district-delivery-program-in-afghanistan-a-case-study-in-organizational-challenges>, Internet 09/09/2013.
- [15] Roland Paris, "Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?", *International Security*, Vol. 26, No. 2 (Fall 2001).
- [16] Sabina Alkire, "A Conceptual Framework for Human Security" (working paper presented in Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, CRISE Queen Elizabeth House, University of Oxford, 2003).
- [17] Shahrbanou Tadjbakhsh, "The Economic Woes of Liberal Peace", *Conflict in Focus*, Issue no. 22, July 2008, http://www.rccp-jid.org/infocus/infocus_22.pdf, Internet 13/02/2011.
- [18] Shahrbanou Tadjbakhsh, Anuradha M. Cheno, *Human Security: Concepts and Implications*, 2007, New York, Routledge-Taylor & Francis Group, Routledge Advances in International Relations and Global Politics.
- [19] Taylor Owen, "Human Security – Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition", *Security Dialogue*, 2004; No. 35, <http://sdi.sagepub.com/cgi/content/abstract/35/3/373>, Internet 05/05/2011.
- [20] UNDP, *Human Development Report 1993*, New York, Oxford University Press, 1993.
- [21] UNDP, *Human Development Report*, 1994, New York, Oxford University Press, 1994.
- [22] William Zartman, *Collapsed States: The Desintegration and Restoration of Legitimate Authority*, London, 1995, Colorado and Lynne Rienner Publishers.
- [23] Wolfers, Arnold: 'National Security as an Ambiguous Symbol', *Discord and Collaboration. Essays on International Politics*, 1962, Baltimore, John Hopkins University Press.
- [24] Макс Вебер, *Привреда и друштво*, 1976, Београд, Просвета, том I.
- [25] Сабине Елфир, "Концептуални оквир за људску безбедност", *Људска безбедност – зборник текстова*, 2006, Београд, Фонд за отворено друштво.